

Wetsvoorstel Verantwoord en Duurzaam Internationaal Ondernemen

Reactie & aanbevelingen

Het MVO Platform verwelkomt het in november 2022 ingediende wetsvoorstel Verantwoord en Duurzaam Internationaal Ondernemen.¹ De wet zal bij aanneming een grote positieve impact hebben op de levens van miljoenen werkenden, duizenden gemeenschappen en het milieu wereldwijd en helpt om misstanden als kinderarbeid, onderdrukking van vakbonden, klimaatschade en vervuiling te voorkomen. De verplichting tot gepaste zorgvuldigheid is in lijn met de OESO-richtlijnen en Nederland kan hiermee de standaard zetten in Europa. Zo zorgt de wet voor een gelijk speelveld tussen bedrijven die op de Nederlandse markt actief zijn en draagt ze bij aan het stellen van diezelfde kwalitatief hoge norm op EU-niveau.

In deze reactie licht het MVO Platform een aantal sterke punten van de wet uit. Ook heeft het MVO Platform een aantal punten van aandacht die de effectiviteit van de wet verder kunnen vergroten, te weten:

1. Zorg dat wetgeving alle bedrijven omvat
2. Versterk de verplichting tot gepaste zorgvuldigheid in lijn met de OESO-richtlijnen
3. Stel belanghebbenden centraal
4. Zorg voor effectieve handhaving en toezicht

Het MVO Platform waardeert in het bijzonder de volgende elementen van de wet:

- De verplichtingen in de wet voor bedrijven zijn in lijn met de **OESO-richtlijnen**, het internationale kader dat al sinds 2011 de norm is voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Het wetsvoorstel omvat alle zes stappen van gepaste zorgvuldigheid en de hele waardeketen.
- De zorgplicht voor alle bedrijven stelt een **duidelijke norm** en zorgt voor een verbetering in de **toegang tot recht voor slachtoffers**. Ook is de plicht tot het herstellen van de nadelige gevolgen (stap 6 van gepaste zorgvuldigheid) een zeer belangrijk element van de wet.

---

¹ Het wetsvoorstel en bijbehorende documenten zijn [hier](#) te vinden.

- Het wetsvoorstel hanteert een **eenduidige en holistische benadering** door zich te richten op alle vormen van schade aan mensenrechten, het milieu, het klimaat en dierenwelzijn. Ook geldt de gepaste zorgvuldigheidsplicht voor **alle typen bedrijven**, waaronder financiële instellingen.
- Het wetsvoorstel geeft bedrijven waar mogelijk de kans om zich te verbeteren, in plaats van het in de hand werken van risicomijdend gedrag dat het verbreken van zakenrelaties bevordert. Zo krijgen bedrijven de kans om hun **lerend vermogen** aan te spreken. Tegelijkertijd kan de toezichthouder ook harder ingrijpen als dat nodig is en behoren civielrechtelijke en strafrechtelijke handhaving voor de notoire overtreeders ook tot de mogelijkheden.
- De verplichting tot gepaste zorgvuldigheid en het toezicht zijn **in lijn met het EU-voorstel voor een Richtlijn voor gepaste zorgvuldigheid** (CSDDD). Daarnaast adresseert het wetsvoorstel ook een aantal tekortkomingen van het Europese voorstel, bijvoorbeeld waar het gaat om het betrekken van belanghebbenden, het bieden van herstel, de eigen verantwoordelijkheid van bedrijven (in plaats van het doorschuiven van lasten middels contractclausules) en de opname van de financiële sector. Het voorstel sluit ook goed aan bij de bestaande wetgeving in Frankrijk en Duitsland, die eveneens op de OESO-richtlijnen is gebaseerd.

Impact van wetgeving op het bedrijfsleven

Uit onderzoek blijkt dat ook het bedrijfsleven kan profiteren van Nederlandse wetgeving voor gepaste zorgvuldigheid. Volgens [Nyenrode Business Universiteit](#) biedt nationale wetgeving bedrijven in Nederland bijvoorbeeld concurrentievoordelen, omdat zij door het goed invullen van hun IMVO-zorgplicht betere toegang tot kapitaal kunnen verkrijgen als gevolg van de nieuwe EU-regelgeving over duurzame geldstromen (de EU-taxonomie). Ook helpt ambitieuze wetgeving in Nederland duurzame bedrijven in Nederland door een gelijk speelveld te realiseren ten opzichte van de bedrijven die de OESO-richtlijnen niet naleven.

Uit onderzoek van de [Erasmus Universiteit Rotterdam](#) (Scheltema & Van Dam) in opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt dat nationale wetgeving voor bedrijven niet tot problemen of concurrentienadelen hoeft te leiden. Verschillen in nationale regulering binnen de Europese interne markt komen vaak voor. Daarnaast verwacht de Nederlandse overheid ook nu al van Nederlandse ondernemingen dat zij de OESO-richtlijnen naleven. Als er door wetgeving al concurrentienadelen voor Nederlandse bedrijven zouden ontstaan, dan staan daar belangrijke voordelen als een

beter risicomanagement, een sterkere markt- en kredietpositie en een grotere bijdrage aan waardecreatie tegenover.

Bovendien helpt Nederlandse wetgeving voor verantwoord ondernemen bedrijven ook om zich voor te bereiden op de verschillende typen wetgeving die de komende jaren op EU-niveau worden ontwikkeld, zoals de regelgeving op het gebied van duurzaamheidsrapportage, batterijen, ontbossing en dwangarbeid. Ook buiten de EU bestaat al wetgeving voor verantwoord ondernemen (bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Zwitserland, Noorwegen en Australië) of worden eveneens stappen gezet om deze wetgeving in te voeren (o.a. Canada). Het naleven van de OESO-richtlijnen is de belangrijkste stap die bedrijven kunnen zetten om te voldoen aan al deze wetgeving. Wetgeving die in lijn is met de OESO-richtlijnen bereidt Nederlandse bedrijven dus uitstekend voor om op het Europese en internationale speelveld de concurrentie aan te gaan.

1. Zorg dat wetgeving alle bedrijven en ketens omvat

Het voorstel kent een algemene zorgplicht voor alle bedrijven om maatregelen te nemen om nadelige gevolgen voor mensenrechten en het milieu te voorkomen, te beperken en te herstellen. De gepaste zorgvuldigheidsverplichting geldt alleen voor grote bedrijven (>250 medewerkers en/of >40 miljoen euro omzet) en wordt na evaluatie van de wet uitgebreid naar middelgrote bedrijven (>50 medewerkers en/of >8 miljoen euro omzet).

In bijna alle sectoren komen ook in de ketens van het midden- en kleinbedrijf (mkb) risico's op ernstige schendingen van mensenrechten en milieustandaarden voor, zoals buitensporig overwerk, milieuvervuiling en ongelijke behandeling van vrouwelijke werknemers. Het MVO Platform is daarom van mening dat om van maatschappelijk verantwoord ondernemen daadwerkelijk de norm te maken, het belangrijk is dat **alle bedrijven** gepaste zorgvuldigheid toepassen.² De OESO-richtlijnen schrijven voor dat *alle* bedrijven gepaste zorgvuldigheid dienen toe te passen, op een manier die proportioneel is aan de risico's op schendingen, de ernst en de onomkeerbaarheid daarvan. De uitvoering van gepaste zorgvuldigheid (*due diligence*) hangt ook af van de grootte van het bedrijf en positie in de keten (zoals producent, eindafnemer of tussenhandelaar).³

Het naleven van de normen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) door middel van het toepassen van gepaste zorgvuldigheid is voor mkb'ers niet moeilijker of makkelijker dan voor grote bedrijven, maar wel anders. Middelgrote en kleine bedrijven hebben in veel gevallen eenvoudiger ketens en minder toeleveranciers dan grote bedrijven en onderhouden vaker persoonlijke en langdurige relaties met hun leveranciers.

² Een meerderheid van de Tweede Kamer stemde in december 2020 al in met de [motie-Voordewind](#) die zich uitsprekt voor de invoering van een algemene zorgplicht in lijn met de OESO-richtlijnen.

³ Lees verder in het visiestuk van het MVO Platform over [wetgeving en het mkb](#).

Hierdoor is het voor hen vaak gemakkelijker om risico's in ketens in kaart te brengen en vervolgens actie te ondernemen, al dan niet in samenwerking met andere bedrijven.

Daarbij is het belangrijk dat de overheid mkb'ers op een goede manier ondersteunt en dat het toezicht op wetgeving zich richt op het bevorderen van het lerend vermogen van mkb-ondernemingen. Ook is het goed dat het voorstel duidelijk maakt dat het doorschuiven van verantwoordelijkheden niet de bedoeling is en dat bedrijven voldoende financiële middelen beschikbaar dienen te stellen voor de toepassing van gepaste zorgvuldigheid. Die middelen zouden ook ten goede moeten komen aan leveranciers, zeker waar het gaat om bijvoorbeeld eerlijke inkooprijzen.

Daarnaast is het belangrijk dat ook de overheid zelf het goede voorbeeld geeft door ook zelf te allen tijde de verplichting tot gepaste zorgvuldigheid toe te passen bij de **inkoop van producten en diensten**. Zo voorkomen overheden, waaronder gemeenten, Rijksoverheid en bestuursorganen als Staatsbosbeheer of Rijkswaterstaat, dat zij bijdragen aan mensenrechtenschendingen of milieuschade in wereldwijde productieketens. In de huidige situatie is de toepassing van gepaste zorgvuldigheid door overheden vrijwillig en daardoor sterk afhankelijk van de beleidskeuzes van een individuele aanbestedingsdienst of inkoper.

Het MVO Platform doet hiertoe de volgende suggesties:

- *Artikel 2.1.1* - Verbreed de reikwijdte tot alle bedrijven die in Nederland gevestigd zijn of producten op de Nederlandse markt afzetten
- *Artikel 2.1.X (nieuw artikel)* - Neem ook publiekrechtelijke rechtspersonen (Rijksoverheid, waterschappen, gemeenten, provincies en zelfstandige bestuursorganen) op in de reikwijdte, zodat ook de overheid zelf wordt verplicht gepaste zorgvuldigheid toe te passen bij de inkoop van producten en diensten.

2. Versterk de verplichting tot gepaste zorgvuldigheid in lijn met de OESO-richtlijnen

De gepaste zorgvuldigheidsverplichting in het wetsvoorstel volgt de OESO-richtlijnen. Om ervoor te zorgen dat bedrijven deze verplichting volledig in de praktijk brengen en bepaalde onderwerpen niet over het hoofd zien is het van groot belang dat de wettekst expliciet refereert aan het realiseren van een **leefbaar loon en inkomen** en zowel **gender-sensitieve**⁴ als **conflict-sensitieve gepaste zorgvuldigheid**. Ook dient de wet het belang van bijzondere aandacht voor kinderen⁵ en andere kwetsbare groepen (zoals minderheden, inheemse volken, arbeidsmigranten, mensen met een beperking) te benoemen. Op het gebied van **klimaat** dient de wet duidelijk te maken dat bedrijven nadelige gevolgen dienen te voorkomen door het beperken van de uitstoot van broeikasgassen in lijn met de emissiereductiedoelstelling van 60 procent (zoals

⁴ Zie ook de [OESO Due Diligence Handreiking voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen](#) (p. 45).

⁵ Zie hiervoor de [Children's Rights and Business Principles](#) van Unicef, Save the Children en UN Global Compact.

afgesproken in het coalitieakkoord, en nodig om afdoende bij te dragen aan maximaal 1,5 graad temperatuurstijging) en dat het hier gaat om absolute reductie.

De gepaste zorgvuldigheidsverplichting dient ook verder versterkt te worden door expliciet te benoemen dat bedrijven hun **eigen inkoop- en handelspraktijken** dienen te analyseren en waar nodig aan te passen als onderdeel van het voorkomen, beperken en herstellen van nadelige gevolgen. Het gaat hier dan onder meer om het betalen van fatsoenlijke inkooprijzen aan leveranciers en het hanteren van redelijke levertijden en andere inkoopvoorwaarden.

Ook is het belangrijk om te verduidelijken onder welke voorwaarden de relatie van een bedrijf tot een misstand **opschuift** van 'direct verbonden aan' naar 'bijdragen aan', in lijn met de OESO-richtlijnen. Als een bedrijf nalaat haar invloed (*leverage*) voldoende in te zetten of te vergroten of de zakenrelatie te beëindigen nadat voldoende inspanningen zijn verricht om nadelige gevolgen te voorkomen, dan schuift de mate van betrokkenheid op naar 'bijdragen aan' (volgens de criteria voor 'bijdragen aan' in de OESO-richtlijnen). Het beëindigen van een zakenrelatie dient wel pas als laatste middel te worden aangewend, omdat deze maatregel op zichzelf ook grote nadelige gevolgen kan hebben voor de betrokken werkenden en gemeenschappen. In het wetsvoorstel dient dit verder te worden verduidelijkt.

Daarnaast is het belangrijk dat het wetsvoorstel verduidelijkt dat het **prioriteren van bepaalde risico's** geen vrijbrief kan zijn voor het niet-aanpakken of ontlopen van aansprakelijkheid voor andere nadelige gevolgen die het bedrijf niet heeft geprioriteerd. Dit is in lijn met het bestaande aansprakelijkheidsrecht. Een ingediende klacht bij een onderneming of de publicatie van een rapport of informatie over misstanden dient reden te zijn voor herprioritering van risico's.

De OESO-richtlijnen maken geen onderscheid tussen het toepassen van gepaste zorgvuldigheid in **het land waarin het bedrijf opereert** en daarbuiten. Om verwarring en het onbedoeld uitsluiten van bedrijven die alleen in Nederland zeggen te opereren (zoals een financiële instelling met alleen klanten in Nederland, of een warenhuis dat alleen winkels in Nederland heeft) te voorkomen is het belangrijk om deze beperking in het wetsvoorstel te schrappen.

Het MVO Platform doet hiertoe de volgende suggesties:

→ *Artikel 1.2.1* - Neem het niet voorzien in een leefbaar loon of leefbaar inkomen op in de genoemde nadelige gevolgen.

→ *Artikel 2.1.3 (nieuw)* - Neem in dit artikel een aantal algemene elementen van gepaste zorgvuldigheid op, waaronder het belang van conflict-sensitiviteit, gender-sensitiviteit, aandacht voor kwetsbare groepen (zoals kinderen en inheemse volkeren) en de voorwaardenscheppende arbeidsrechten.

- *Artikelen 2.3.1.2.d (nieuw) en 2.7.2.4 (nieuw)* - Benoem hierin expliciet de elementen van conflict-sensitieve gepaste zorgvuldigheid.⁶
- *Artikel 2.4.2.2* – Stel hierin een absolute reductiedoelstelling van 60 procent, in lijn met het coalitieakkoord.
- *Artikelen 2.3.1.3 en 2.4.1.2* - Neem in deze artikelen op dat de eigen inkoop- en handelspraktijken van een bedrijf onderdeel uitmaken van de risico-analyse en indien nodig het plan van aanpak om nadelige gevolgen te voorkomen.
- *Artikelen 2.4.3* - Maak duidelijk dat ook bij het beëindigen van een eigen activiteit dit op verantwoorde wijze en pas als laatste middel moet plaatsvinden.
- *Artikel 2.4.1.4* - Verduidelijk dat het niet-prioriteren van een potentieel of daadwerkelijk nadelig gevolg geen reden mag zijn voor het niet-aanpakken of ontlopen van aansprakelijkheid voor een nadelig gevolg. Neem ook op dat een bedrijf dient te herprioriteren als er een klacht binnenkomt over een niet-geprioriteerd nadelig gevolg.
- *Artikel 2.7.2.2.X (nieuw)* - Verduidelijk in dit artikel dat een bedrijf opschuift naar 'bijdragen aan' als het nalaat haar invloed voldoende in te zetten of te vergroten of de zakenrelatie op verantwoorde wijze te beëindigen nadat andere inspanningen om nadelige gevolgen onvoldoende effect hebben gesorteerd en voldoet aan de criteria uit de OESO-richtlijnen voor 'bijdragen aan'.
- *Artikel 1.1.r* - Verduidelijk dat ook de eindgebruiker onderdeel uitmaakt van de waardeketen.
- *Artikelen 1.2 en 2.1.1.1.a* - Schrap de beperking op het verrichten van activiteiten buiten Nederland. De definitie hiervan is onduidelijk en opname hiervan is onnodig.

3. Stel belanghebbenden centraal

Het betrekken van maatschappelijke organisaties, vakbonden, gemeenschappen en andere groepen en individuele belanghebbenden, inclusief kinderen, vrouwen, inheemse volkeren, bij de uitvoering van alle stappen van gepaste zorgvuldigheid is van essentieel belang om mensenrechtenschendingen, milieuschade en klimaatschade daadwerkelijk en blijvend tegen te gaan.⁷ Zeer positief is dat de positie van belanghebbenden stevig in het voorstel is verankerd met referenties in verschillende artikelen.

---

⁶ OHCHR Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprise (2020), *Business, Human Rights and Conflict-Affected Regions: Towards Heightened Action*, A/75/212; United Nations Development Programme & UN Working Group (2022), *Heightened Human Rights Due Diligence for business in conflict-affected contexts; A Guide*.

⁷ Lees verder in het visiestuk van het MVO Platform over [betekenismolle betrokkenheid van stakeholders bij due diligence](#).

Het wetsvoorstel kan de betrokkenheid van belanghebbenden (*stakeholders* in het Engels, *betrokkene* in het wetsvoorstel) verder versterken door ook organisaties die het behartigen van het belang van mensenrechten of het milieu als **feitelijke werkzaamheid** hebben als betrokkene te definiëren. De huidige beperking tot organisaties die dit als statutair doel hebben kan organisaties die opereren in repressieve regimes en daarom uit veiligheidsoverwegingen hebben gekozen voor een ander statutair doel bijvoorbeeld uitsluiten.

Het wetsvoorstel refereert meerdere keren aan het in samenspraak opstellen van beleid en adresseren van nadelige gevolgen. Het is daarom belangrijk om te definiëren wat **samenspraak** inhoudt. Het gaat dan bijvoorbeeld om het **betekenisvol** betrekken van betrokkenen via interactieve processen waarbij er sprake is van goede wil en tweerichtingsverkeer in de communicatie. In situaties waar het inheemse volkeren betreft, dient de onderneming Free Prior and Informed Consent (FPIC) toe te passen in lijn met de VN-Verklaring over de Rechten van Inheemse Volkeren.

Het is belangrijk dat het wetsvoorstel de **rol van belanghebbenden** bij alle stappen van gepaste zorgvuldigheid verankert. De wet kan bijvoorbeeld verduidelijken dat bedrijven belanghebbenden betekenisvol dienen te betrekken bij de monitoring van de voortgang van de uitvoering van het plan van aanpak (stap 4). Stap 5 van gepaste zorgvuldigheid gaat niet alleen over rapportage, maar ook over de communicatie van een onderneming aan specifieke belanghebbenden, die bijvoorbeeld direct te maken hebben met nadelige gevolgen en schendingen van hun mensen- of collectieve rechten. Het is belangrijk dat de wet duidelijk maakt dat deze communicatie richting deze belanghebbenden die direct betrokken zijn toegankelijk en tijdig is.

Ook bij het bieden van herstel (stap 6) is het essentieel dat de positie van betrokkenen wiens rechten geschonden worden centraal staat. Dat betekent dat **herstelmechanismen** effectief zijn in het bieden van herstel voor het leed dat door betrokkenen is ervaren. Om dat te realiseren dient de wet te benoemen dat de herstelmechanismen toegankelijk, adequaat en tijdig moeten opereren en dient de mogelijkheid voor betrokkenen om via juridische of publiekrechtelijke wegen herstel te realiseren te allen tijde te blijven bestaan.

Het MVO Platform doet hiertoe de volgende suggesties:

→ *Artikel 1.1.b* - Zorg dat ook betrokkenen die het behartigen van het belang van mensenrechten of het milieu als *feitelijke werkzaamheid* hebben als betrokkenen worden gezien.

→ *Artikel 1.1.X (nieuw)* - Definieer 'samenspraak' als 'het betekenisvol betrekken van betrokkenen via interactieve processen waarbij er sprake is van tweerichtingsverkeer in de communicatie en goede wil. In situaties waar het inheemse volkeren betreft, past de onderneming Free Prior and Informed Consent (FPIC) toe in lijn met de VN-Verklaring over de Rechten van Inheemse Volkeren.

→ *Artikel 2.6.1.5 (nieuw)* - Verduidelijk dat bedrijven naast de jaarlijkse rapportage ook op tijdige en toegankelijke wijze communiceren met betrokkenen die direct betrokken zijn.

→ *Artikel 2.7.2.4 (nieuw)* - Maak duidelijk dat herstelmaatregelen effectief dienen te zijn, dat ondernemingen de betrokkenen alle benodigde informatie tijdig verstrekken en dat het doen van een melding bij een herstelmechanisme de weg naar andere juridische wegen om herstel te realiseren niet afsluit.

4. Zorg voor effectieve handhaving en toezicht

Het MVO Platform verwelkomt het driesporenmodel voor de handhaving en het toezicht op de wet, door middel van een publieke toezichthouder, de mogelijkheden voor civielrechtelijke handhaving en als uiterste middel strafrechtelijke vervolging. Deze combinatie biedt betrokkenen de mogelijkheid om herstel van geleden schade te realiseren, geeft bedrijven de kans om zich te verbeteren en hun lerend vermogen aan te spreken en biedt de mogelijkheid om strafrechtelijk in te grijpen bij structurele en bewuste overtreding van de wet.

Het MVO Platform ziet meerwaarde in sectorale samenwerking om de gezamenlijke invloed op ketenpartners te vergroten en misstanden aan te pakken die individueel niet opgelost kunnen worden. De **individuele verplichting van bedrijven** om de wet na te leven dient echter onbetwistbaar te zijn - deelname aan een samenwerkingsinitiatief kan geen verlichting van de verplichtingen of het toezicht betekenen. Een dergelijke uitzonderingsbepaling zou een zeer reëel risico scheppen dat bedrijven door deelname aan een samenwerkingsinitiatief geen effectieve gepaste zorgvuldigheid toepassen. Wel kan een toezichthouder bij de totstandkoming van de toezichtstrategie, waarin de toezichthouder volgens het wetsvoorstel bepaalt welke sectoren en risico's met prioriteit onder de loep worden genomen, rekening houden met het al dan niet bestaan van effectieve samenwerkingsinitiatieven in de sectoren in kwestie. Het aparte artikel over de gelijkwaardige uitvoering van gepaste zorgvuldigheid is volgens het MVO Platform daarom niet nodig.

Strafrechtelijke vervolging voor notoire overtreders van de wet is noodzakelijk om effectief te handhaven bij bewuste en structurele overtreding van de wet. Bovendien zorgt de mogelijkheid tot strafrechtelijke vervolging ervoor dat ook bedrijven en bestuurders zonder intrinsieke motivatie ertoe worden aangezet de wet na te leven. In Nederland heeft de rechter in december 2022 bestuurders van een bedrijf dat de EU-Houtverordening overtrad (middels de import van illegaal teakhout uit Myanmar) een taakstraf opgelegd, omdat zij ondanks eerdere waarschuwingen en een last onder dwangsom van de toezichthouder probeerden het toezicht op de wet te vermijden door illegaal hout via een schaduwbedrijf in Tsjechië te importeren.⁸ Dit voorbeeld toont het belang van strafrechtelijke vervolging voor overtreding in de wet aan. De huidige

---

⁸ Zie onder meer dit [NRC-artikel](#) (12 december 2022).

bepaling die het uitblijven van rapportage strafbaar maakt (stap 5 van gepaste zorgvuldigheid) zou daarom moeten worden uitgebreid naar overtreding van de verplichting om gepaste zorgvuldigheid in het beleid van de onderneming te integreren (stap 1) en het opstellen van een plan van aanpak om misstanden te voorkomen, beperken en herstellen (stap 3).

In lijn met de Duitse wet voor gepaste zorgvuldigheid (Lieferkettengesetz) zou de mogelijkheid om bedrijven die de wet overtreden uit te sluiten van **aanbestedingen van de overheid** ook onderdeel moeten zijn van het handhavingsinstrumentarium. De wetgever kan dit regelen door overtreding van deze wet op te nemen in de verplichte en facultatieve uitsluitingsgronden die worden genoemd in de Aanbestedingswet.

Het wetsvoorstel neemt een aantal belangrijke maatregelen om de **toegang tot recht** voor slachtoffers van schendingen te verbeteren. Het is zeer moeilijk en kostbaar voor slachtoffers van negatieve impacts in internationale ketens om via de civiele rechter herstel en verhaal te krijgen. Veel van de bestaande barrières worden niet in dit voorstel geadresseerd (zoals de grote mate van ongelijkheid in middelen en toegang tot informatie tussen (vaak zeer grote) bedrijven en slachtoffers), maar het MVO Platform ziet wel dat de maatregelen in het artikel over civiele aansprakelijkheid de toegang tot recht voor slachtoffers in Nederland in enige mate verbeteren (bijvoorbeeld met betrekking tot de bewijslast en het toepasselijk recht).

Het MVO Platform doet hiertoe de volgende suggesties:

- *Artikel 2.1.2* - Dit artikel kan worden geschrapt, omdat het potentieel leidt tot een situatie waarin bedrijven door middel van deelname aan een samenwerkingsinitiatief hun wettelijke verplichtingen ontlopen.
- *Artikel 3.2.X (nieuw)* - Neem veroordeling voor overtreding van de wet en het ontvangen van een last onder dwangsom of bestuurlijke boeten op in de uitsluitingsgronden voor publieke aanbestedingen in de Aanbestedingswet 2012 (respectievelijk artikel 2.86, lid 2, en artikel 2.87, lid 1).
- *Artikel 3.2.5* - Overtreding van de verplichtingen om gepaste zorgvuldigheid in het beleid van een onderneming op te nemen (artikel 2.2.1) en een plan van aanpak op te stellen (artikel 2.4.1) dienen ook strafrechtelijk bestraft te kunnen worden.